

Sygn. akt I CSK 702/15

WYROK W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Dnia 30 września 2016 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

SSN Marta Romańska (przewodniczący)

SSN Grzegorz Misiurek (sprawozdawca)

SSN Władysław Pawlak

Protokolant Beata Rogalska

w sprawie z powództwa A.P.

przeciwko J.P.

o zapłatę,

po rozpoznaniu na rozprawie w Izbie Cywilnej w dniu 30 września 2016 r.,

skargi kasacyjnej powoda od wyroku Sądu Apelacyjnego w [...]

z dnia 14 stycznia 2015 r., sygn. akt I ACa .../14,

**uchyla zaskarżony wyrok i przekazuje sprawę Sądowi
Apelacyjnemu w [...] do ponownego rozpoznania
i rozstrzygnięcia o kosztach postępowania kasacyjnego.**

UZASADNIENIE

Sąd Okręgowy w [...] wyrokiem z dnia 22 listopada 2013 r. oddalił powództwo A.P. przeciwko J.P. o zapłatę kwoty 565.000 zł z odsetkami ustawowymi od dnia 10 stycznia 2012 r. i kosztami procesu, przyjmując za podstawę rozstrzygnięcia następujące ustalenia i wnioski.

Sąd Rejonowy w [...] postanowieniem z dnia 13 czerwca 2003 r. stwierdził, że A. P. i J. P. nabyli z mocy testamentu spadek po zmarłej w dniu 21 lutego 2003 r. matce S.P. w udziałach po $\frac{1}{2}$ części wraz z wchodzącym w skład spadku gospodarstwem rolnym. W dniu 29 sierpnia 2005 r. wymienieni spadkobiercy wystąpili do Sądu Rejonowego w [...] z wnioskiem o zniesienie współwłasności nieruchomości spadkowej położonej w [...] – M. przy ulicy Ś. składającej się z działek oznaczonych w ewidencji gruntów numerami: 5, 11 (obręb nr 203) i 2 (obręb nr 212); wnieśli zgodnie, aby - utworzone w wyniku podziału działki nr 5 - działki nr 5/1 o powierzchni 1550 m² wraz z zabudowaniami i nr 5/2 o powierzchni 927 m² oraz działki nr 11 o powierzchni 14149 m² i nr 2 o powierzchni 5954 m² przyznać na wyłączną własność J.P., zaś nowoutworzoną działkę nr 5/3 o powierzchni 1301 m² - na wyłączną własność A.P.

W dniu 26 października 2005 r., przed rozpoczęciem rozprawy wyznaczonej w celu rozpoznania wniosku, strony zawarły ugodę - umowę, w której uzgodniły, że pozwany, w związku z przekazaniem mu przez powoda połowy spadku po zmarłej S.P., po dokonaniu sprzedaży działek nr 11 i nr 2 przekaże połowę kwoty uzyskanej z tego tytułu powodowi lub jego rodzinie. W toku rozprawy strony nie ujawniły faktu zawarcia umowy i podtrzymały swoje stanowiska wyrażone we wniosku z dnia 29 sierpnia 2005 r. Sąd Rejonowy w [...] po przeprowadzeniu rozprawy wydał postanowienie znoszące współwłasność nieruchomości objętej wnioskiem w sposób w nim wskazany; orzeczenie to uprawomocniło się z dniem 17 listopada 2005 r.

W dniu 19 stycznia 2012 r. pozwany sprzedał Przedsiębiorstwu Budowlanemu „S.” spółce z ograniczoną odpowiedzialnością w [...] nieruchomość o

powierzchni 21444 m² położoną w [...], mającą urządzoną księgę wieczystą nr .../3, obejmującą działkę nr 11, za cenę 1.130.000 zł i odmówił zapłaty powodowi połowy ceny uzyskanej z tej transakcji.

Sąd Okręgowy, analizując tak ustalony stan faktyczny, uznał, że zgłoszone przez powoda żądanie zapłaty nie może zostać uwzględnione. Wskazał, że w postępowaniu o zniesienie współwłasności ma na celu kompleksowe uregulowanie stosunków prawnych łączących współwłaścicieli do chwili zniesienia współwłasności. Po zniesieniu współwłasności prawomocnym orzeczeniem sądu dochodzenie roszczeń wynikających z tych stosunków jest - stosownie do art. 618 § 3 k.p.c. - niedopuszczalne.

Sąd Apelacyjny w [...] wyrokiem zaskarżonym skargą kasacyjną oddalił apelację powoda od wyroku Sądu Okręgowego. Nie podzielił oceny, że uwzględnieniu powództwa sprzeciwia się art. 618 § 3 k.p.c. Wskazał, że przewidziany w umowie z dnia 26 października 2005 r. obowiązek zapłaty połowy ceny uzyskanej ze sprzedaży nieruchomości, stanowiący spłatę z tytułu przyznania na wyłączną własność przedmiotu współwłasności, ewentualnie darowiznę, został zastrzeżony na wypadek zaistnienia określonej sytuacji prawnej (sprzedaży nieruchomości). Roszczenie dochodzone na podstawie tej umowy nie może być kwalifikowane jako podlegające rozpoznaniu - zgodnie z art. 618 § 1 k.p.c. - w postępowaniu o zniesienie współwłasności. Zawarta przez strony umowa mieści się w ramach zakreślonych zasadą swobody umów (art. 353¹ k.c.); jej treść nie sprzeciwia się przepisom prawa spadkowego, zasadom działu spadku i nie narusza zasad współżycia społecznego. Istotne jednak jest to, że wkrótce po zawarciu tej umowy strony doprowadziły do wydania orzeczenia, które uregulowało materię objętą tą umową w sposób sprzeczny z jej treścią; nie da się pogodzić postanowienia umownego zastrzegającego obowiązek zapłaty połowy ceny uzyskanej ze sprzedaży działki nr 11 lub działki nr 2 z rozstrzygnięciem Sądu Rejonowego znoszącym współwłasność nieruchomości obejmującej te działki bez spłat i dopłat. Stosownie zaś do art. 365 k.p.c., orzeczenie prawomocne wiąże nie tylko strony i sąd, który je wydał, lecz również inne sądy oraz inne organy państwowe i organy władzy publicznej, a w wypadkach przewidzianych w ustawie także inne osoby.

W skardze kasacyjnej, opartej na obu podstawach określonych w art. 398³ § 1 pkt 1 i 2 k.p.c., powód wniósł o uchylenie wyroku Sądu Apelacyjnego i przekazanie sprawy temu Sądowi do ponownego rozpoznania. W ramach podstawy naruszenia prawa materialnego zarzucił naruszenie: art. 212 § 2 i 3 k.c. przez błędną wykładnię, a także art. 65 § 1 i 2 k.c., art. 65 § 1 i 2 k.c. w związku z art. 389 § 1 i art. 888 § 1 k.c. oraz art. 65 § 1 i 2 k.c. w związku z art. 212 § 2 i 3 i art. 393 § 1 k.c. - przez niewłaściwe zastosowanie.

Podstawę kasacyjną naruszenia przepisów postępowania skarżący wypełnił zarzutami obrazy: art. 386 § 4 k.p.c., art. 378 § 1 k.p.c., art. 365 § 1 w związku z art. 13 § 2 k.p.c., art. 365 § 1 w związku z art. 13 § 2, art. 316 § 1 i art. 618 § 1 k.p.c., art. 386 § 1 k.p.c. oraz art. 385 k.p.c.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

U podstaw uznania przez Sąd Apelacyjny, że umowa zawarta przez strony w dniu 25 października 2005 r. nie może stanowić podstawy dochodzonego roszczenia, legło stwierdzenie, iż jej postanowienia pozostają w sprzeczności z treścią postanowieniu Sąd pierwszej instancji znoszącego współwłasność, wydane w uwzględnieniu zgodnego wniosku powoda i pozwanego. Sąd Apelacyjny podkreślił, że ani w umowie, ani przed sądem działowym strony nie wskazały, w jaki sposób wyrażone przez nie oświadczenia woli miały oddziaływać na siebie; tymczasem przewidziany w umowie obowiązek zapłaty połowy ceny uzyskanej ze sprzedaży działek nr 11 lub 2 nie da się pogodzić z rozstrzygnięciem przyznającym te działki na wyłączną własność pozwanemu bez spłat i dopłat. Podniesionym w skardze kasacyjnej zarzutom kwestionującym trafność powyższej oceny nie można odmówić słuszności.

Sąd Apelacyjny nie miał wątpliwości, że zawarta przez strony umowa poprzedzająca dokonanie przez Sąd pierwszej - na ich zgodny wniosek - działu spadku nie wykracza poza zakres swobody umów, określony w art. 353¹ k.c. Ocena ta nie budzi zastrzeżeń i nie była kwestionowana, co jest w pełni zrozumiałe, gdyż w umowie strony nie zamieściły postanowień sprzecznych z przepisami normującymi dział spadku, zasadami współżycia społecznego lub naturą uregulowanego nią stosunku prawnego. Treść tej umowy, wbrew odmiennemu

zapatrywaniu Sądu Apelacyjnego, może wyjaśnić przyczynę, z powodu której przed Sądem pierwszej instancji strony zgłosiły zgodny wniosek o dokonanie działu spadku. Kwestia ta nie była jednak przedmiotem badania Sądów *meriti*; Sąd Apelacyjny skwitował ją lakonicznym i nie popartym niczym stwierdzeniem, że strony nie ujawniły swojego stanowiska co do relacji między wolą wyrażoną umowie oraz we wniosku o dokonanie działu spadku.

Trafnie zarzucił skarżący, że przesłanek do oceny wskazanej relacji należy poszukiwać w wykładni oświadczeń woli stron zawartych w umowie i w wyjaśnieniu przyczyn, które skłoniły strony do złożenia zgodnego wniosku o dział spadku. Sąd Apelacyjny wykładni tej w istocie nie dokonał; sformułował natomiast stanowczy wniosek, że postanowień umowy nie da się pogodzić z rozstrzygnięciem dokonującym działu spadku bez spłat i dopłat. Z uzasadnienia zaskarżonego postanowienia można wnosić, że zastrzeżony w umowie obowiązek zapłaty połowy ceny uzyskanej z ewentualnej sprzedaży nieruchomości spadkowej został potraktowany jako obowiązek spłaty, rozstrzygany definitywnie w postanowieniu o dział spadku w sposób wiążący zarówno Sąd jak i strony w niniejszym procesie.

W judykaturze podkreśla się, że postępowanie o dział spadku ma na celu nie tylko zlikwidowanie stanu wspólności majątku spadkowego między spadkobiercami, ale także ostateczne zakończenie rozrachunku między nimi. Niewątpliwie rozstrzygnięcie w przedmiocie spłat lub dopłat stanowi integralny składnik postanowienia działowego (zob. m.in. uzasadnienie uchwały Sądu Najwyższego z dnia 27 listopada 2003 r. III CZP 80/03, OSNC z 2005 r. nr 2, poz. 20 oraz postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 29 listopada 2012 r., V CSK 567/11, nie publ.).

Dokonując działu spadku, sąd - zgodnie z art. 688 k.p.c. - stosuje odpowiednio przepisy dotyczące zniesienia współwłasności. Rozważa zatem sposób podziału masy spadkowej z uwzględnieniem art. 211 i art. 212 § 2 k.c. W sytuacji, w której wszyscy współspadkobiercy złożą zgodny wniosek co do sposobu zniesienia wspólności majątku spadkowego, wydaje postanowienie odpowiadające treści wniosku, jeżeli projekt podziału nie sprzeciwia się prawu ani zasadom współżycia społecznego, ani też nie narusza w sposób rażący interesu

osób uprawnionych (art. 622 k.p.c.); przeprowadzenie - pod tym kątem - oceny wniosku wyrażającego oczekiwanie przyznania składników majątku spadkowego jednemu spadkobiercy bez spłat lub dopłat na rzecz innych spadkobierców wymaga niewątpliwie zbadania przyczyn, z powodu których aprobuja oni takie rozwiązanie. Sąd Apelacyjny okoliczności te pozostawił poza zakresem swoich rozważań. Nie wyjaśnił przy tym, dlaczego utożsamił obowiązek zapłaty połowy ceny uzyskanej ze sprzedaży określonych działek gruntu objętych postanowieniem działowym, zastrzeżonym w umowie na wypadek dokonania takiej transakcji, z obowiązkiem spłaty przesądzonym w tym orzeczeniu.

Spłata oraz dopłata są pojęciami mającymi określoną treść normatywną (art. 212 k.c.). W przypadku, gdy przypadające spadkobiercy przedmioty należące do spadku nie pokrywają wartości jego udziału spadkowego, wyrównanie sched spadkowych poszczególnych spadkobierców następuje w drodze dopłaty; w razie zaś przyznania spadku jednemu lub kilku spadkobiercom, ekwiwalent pieniężny wartości udziałów w spadku tych spadkobierców, którzy wskutek orzeczenia działowego nie otrzymują żadnych przedmiotów spadkowych, stanowią spłaty. Konsekwencją przyjętego przez Sąd pierwszej instancji sposobu zniesienia wspólności majątku spadkowego było rozstrzygnięcie o obowiązku dopłaty, a nie spłaty.

W orzecznictwie wyrażono pogląd, że sąd działowy nie może orzekać o obowiązku spłaty (dopłaty) z zastrzeżeniem warunku (zob. postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 20 stycznia 1984 r., III CRN 336/83, OSNCP 1984 nr 9, poz. 161). Nie kwestionując trafności tego zapatrywania, należy zauważyć, że z uzasadnienia zaskarżonego postanowienia nie wynika, jakie przesłanki usprawiedliwiają przyjęcie, że wolą stron wyrażoną w umowie z dnia 25 października 2005 r. było obejście powyższej reguły. Przytoczone przez Sąd Apelacyjny postanowienia umowne nie odnoszą się do spłaty, we wskazanym wyżej znaczeniu; przewidują bowiem obowiązek zapłaty określonej sumy pieniężnej bez powiązania jej wysokości z wartością udziału spadkowego powoda. Zawarcie przedmiotowej umowy bezpośrednio przed rozprawą wyznaczoną w celu rozpoznania zgodnego wniosku o dział spadku

powinno skłaniać do oceny działania stron jako logicznego i konsekwentnego, a nie upatrywania w nim sprzeczności.

Wbrew zarzutowi skarżącego, podjęcie przez sąd Apelacyjny rozstrzygnięcia powinno być poprzedzone kontrolą zakresu mocy wiążącej prawomocnego orzeczenia działowego oraz rozważeniem możliwości badania kwestii objętych tym orzeczeniem (zob. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 21 października 2005 r., III CK 139/05, nie publ.). Należy jednak zgodzić się z zapatrywaniem skarżącego, że Sąd Apelacyjny, dokonując oceny zasadności powództwa w tej płaszczyźnie, wykazał się wyraźną niekonsekwencją; z jednej strony uznał, że roszczenie dochodzone obecnie przez powoda nie podlegało rozpoznaniu w toku postępowania działowego, z drugiej zaś przyjął, że jego uwzględnieniu sprzeciwia się moc wiążąca postanowienia wydanego w toku tego postępowania.

Z tych przyczyn, Sąd Najwyższy, nie mogąc skutecznie odeprzeć zarzutów naruszenia art. 65 § 1 i 2 k.c., art. 212 § 2 i 3 k.c. oraz art. 365 § 1 k.p.c., orzekł, jak w sentencji.

kc

jw